

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

בפרקנו מתוארת אחת הפרשיות הדרמטיות והקשות של תקופת שיבת ציון. עזרא, ש"הֵכִין לְכָבוֹ לְדָרוֹשׁ אֶת תּוֹרַת ה' וְלַעֲשׂוֹת וְלַלְמַד בְּיִשְׂרָאֵל חֶק וּמִנְשֵׁפֹט" מגלה מציאות עגומה של נישואי תערובת בין שבי ציון לאוכלוסיה המקומית בארץ. בניגוד לתפיסה לפיה בעיית נישואי התערובת היא בעיה של יהודים החיים בחו"ל, מתמודדים שבי ציון עם בעיה של התבוללות וטמיעה דווקא כאשר הם שבים ארצה. בפרשיה זו רב הנסתר על הנגלה, ומן הקריאה בה עולות שאלות רבות. גירוש נשים וילדים הוא צעד חסר תקדים ואין לו מקבילות במקרא. מדוע נישאו השרים, הכהנים והעם לנשים נכריות? האם סברו שהדבר מותר? מי הן הנשים ומדוע לא נבחנת אפשרות כלשהי לגיירן ולצרפן לקהל השבים? האם משמעות נישואי התערובת הייתה התבוללות בעמים שמסביב או שמא מדובר בהתייחדות? מה בדיוק אירע במעמד המתואר? האם הנשים גורשו? בספר נחמיה אפשר לראות שתופעת נישואי התערובת נמשכת ויש לה השלכות רבות על המציאות הדתית והפוליטית של התקופה. מנהיגי התקופה נדרשים להתמודד עמה במגוון דרכים.

1.

בפסוקים א-ב מתארים השרים באזני עזרא את המצב. בתיאורם הם משלבים את העובדות עם הפרשנות הדתית שהם נותנים להן.

א | שימו לב לעובדות- מי יוזם את הפניה לעזרא, עד כמה רחבה התופעה, מי מוביל אותה, מי מעורב בה. (קראו גם בתחילת פרק י')

ב | מי הם העמים המנויים בפס' א, האם הם קיימים באותה תקופה? מה משמעות הבחירה לתאר את עמי הארץ דווקא בשמות עמי כנען הקדומים? השוו לאיסורי הנישואין בתורה בשמות **ל"ד** טו-טז; דברים **ז' א-ד**; השוו גם ליהושע **כ"ג** ב-ג (שימו לב להבדל בנימוק לאיסור נישואי התערובת בתורה, המתמקד בסכנה לעבודה זרה, לעומת האזהרות ביהושע שעוסקות בירושת הארץ, נסו לשער איזה מן הנימוקים רלוונטי יותר לתקופת עזרא).

ג | שימו לב לביטוי היחודי "זרע הקודש". הביטוי מופיע פעם אחת נוספת בתנ"ך, בישעיהו **ו' יג** שם הוא מתייחס לשארית העם ממנה יצמח מחדש עם ישראל לאחר החורבן. מהי משמעות השימוש בביטוי בהקשר של פרקנו?

2.

תגובתו של עזרא לתיאור השרים כוללת מנהגי אבל, וידוי וצידוק הדין ללא הצעת פתרון בשלב הראשון. התגובה מבטאת את תפיסתו כי נישואי התערובת מסכנים את שיבת עם ישראל לארצו.

א | עיינו באיסורי הנישואים בדברים ז', א-ד; כ"ג, ד-ז והשוו לתיאור החטא בדברי עזרא בפסוקים יא-יב. שימו לב למדרש ההלכה שדורש עזרא בו הוא מרחיב את דין עמוני ומואבי ומחיל אותו על יושבי הארץ העכשוויים. מהן המשמעויות של הרחבה זו?

ב | במשנה מופיע דיון בעניין דין עמוני ומואבי שמסקנתו הפוכה לזו של עזרא. במשנה מצמצמים חכמים את איסור עמוני ומואבי ומתירים לקבלם לקהל ישראל (מותרים בנישואין לאחר גיור). נסו לחשוב על הסיבות להגבלת החומות בימי עזרא לעומת הכיוון שמציעה המשנה.

משנה מסכת ידים פרק ד משנה ד: בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניו בבית המדרש אמר להם מה אני לבא בקהל? אמר לו ר"ג: אסור אתה. אמר לו ר' יהושע: מותר אתה. א"ל ר"ג: הכתוב אומר (דברים כג) "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי"

אמר לו רבי יהושע: וכי עמונים ומואבים במקומן הן? **כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות ... התירוהו לבא בקהל.**

3.

ההצעה לגרש את הנשים הנכריות אינה באה מצידו של עזרא אלא מציע אותה שכניה בן יחיאל מבני עילם (עזרא י"ב) כמה פסוקים לאחר מכן, בפס' כו אנו מוצאים ברשימת מוציאי הנשים הנכריות, את " וּמִבְּנֵי עֵילָם .. וַיִּחְיָאֵל " (י"כו) שהוא ככל הנראה אביו של שכניה, שנשא אשה נכריה. נסו לקרוא את דבריו של שכניה בראשית הפרק על רקע המדרש הנ"ל: (תוכלו להיזכר בנבואת מלאכי בפרק ב', י-טז)

בראשית רבה (וילנא) פרשה יח ד"ה ה על כן

אמר רבי חגי בשעה שעלו ישראל מן הגולה, נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן. והלכו להם ונשאו נשים עמוניות.

והיו מקיפות את המזבח ובוכות, הוא שמלאכי אומר (מלאכי ב') "וזאת שנית תעשו", שנייה לשטים, "כסות דמעיה את מזבח ה' בכי ואנקה", אמר הקב"ה מאן קביל מהם, בכי ואנקה משגזלת וחמסת ונטלת יפיה ממנה אתה משלחה?

4.

א | עקבו אחר התהליך המתואר בפרק י' לאחר הצעת שכניה. האם לדעתכם שיתוף הפעולה של העם כנה? נסו להוכיח מן הפסוקים.

ב | ברשימת מגרשי הנשים הנכריות מנויים 113 שמות בלבד. מה יכולות להיות הסיבות למספר זה? אם מדובר

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

במתי מעט שנשאו נשים, מדוע מתוארת התופעה כתופעה רחבה מאוד? מצד שני, אם מדובר במתי מעט שגירשו את נשיהם בעוד שרוב הקהל סירב, מה קרה לכל השאר?

הרחבה: מדוע בעיית נישואי התערובת עולה בחריפות רבה כל כך דווקא בתקופת שיבת ציון?

הרשימה בעזרא ב' מתארת קבוצה קטנה של עולים השבים לארצם לאור חזון גאולה. הקבוצה מורכבת מיהודים, לא יהודים ואנשים הנמצאים בתווך וייחוסם אינו ברור. קבוצה שברירת ז' נפגשת ביושבי הארץ: מהם גויים, מהם שומרונים-מתייהדים ומהם כנראה גם אנשים ממוצא יהודי שלא גלו ולא עברו את כור ההיתוך של הגולה.

בפרק ג' מסרבים זרובבל וישוע לבקשת הצרים להיות שותפים בבניית המקדש. בניגוד להשקפה הרואה בבקשתם בקשה שאינה כנה ומטרתה לחבל בבניה, יתכן שהם האמינו בקב"ה ורצו להיות שותפים בהקמת המקדש ובהקרבת הקרבנות. אלא שגם אם הרצון לעבוד את אלהי ישראל במקדש בירושלים היה אמיתי וכנה, הרי שאנשים אלו לא היו שותפים לשאיפות לעצמאות מדינית ולאומית. קריאה בנביאי התקופה- חגי וזכריה- מעלה את השאיפות המשיחיות לממלכה עצמאית, חידוש מלכות בית דוד ונפילת מלכות פרס. יושבי הארץ אינם שותפים לשאיפות אלו, ולכן בספר נחמיה הם מתנגדים כל כך לבניית חומת ירושלים המסמלת שלטון עצמי. המחיר של שיתוף הפעולה עם יושבי הארץ, הגם שהיה בו הגיון, היה עלול להיות ויתור על שאיפות לאומיות.

יתכן שהחורים והסגנים רואים במתייהדים ובצאצאי היהודים שלא גלו בני ברית פוטנציאלים ומציעים שיתוף פעולה עם הגורמים המקומיים גם במחיר של ויתור על שאיפות מדיניות.

מנהיגות שבי הגולה צריכה לגבש לעצמה דרך פעולה שתאפשר שמירה על יחוד תרבותי ודתני, ותבטיח את הגשמת המטרות שלשמן עלו ארצה. טמיעה במרחב מסביב עלולה ליצור עם שיש לו אמונה מונותיאיסטית משותפת אך לא יעדים לאומיים של עם בעל שאיפות משיחיות השב למולדתו ההיסטורית.

מפני הניגוד בין התחנות עם עמי הארץ ובין ירושת הארץ מזהיר כבר יהושע בנאום הסיכום שלו "כִּי אִם שׁוֹב תָּשׁוּבוּ וְדַבַּרְתֶּם בְּיַד הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנְּשֹׂאֲרִים הָאֵלֶּה אֲתֶכֶם וְהִתְחַתְּנֶתֶם בָּהֶם וּבְאֵתֶם בָּהֶם וְהֵם בָּכֶם. יְדוּעַ תִּדְעוּ: כִּי לֹא יוֹסִיף ה' אֱלֹהֵיכֶם לְהוֹרִישׁ אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֵיכֶם וְהָיוּ לְכֶם לְפֹחַ וּלְמוֹקֵשׁ וּלְשִׁטַּט בְּצַדֵּיכֶם וּלְצַנְנִים בְּעֵינֵיכֶם עַד אֲבַדְכֶם מֵעַל הָאָדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לְכֶם ה' אֱלֹהֵיכֶם" (יהושע כ"ג, יג) ההתחנות בעמי הארץ מונעת באופן מעשי את הורשת הארץ. יתכן שזו הסיבה שהגבהת הגדרות הזמנית של זרובבל וישוע ואחריהם עזרא ונחמיה קיצונית כל כך. לכן דורש עזרא במדרש הלכה מחמיר את דין עמוני ומואבי על כל עמי הארץ בתקופתו.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

אבל גם הגדרות הגבוהים ביותר אינם מונעים את המפגש המתמיד עם השכנים. ספרי עזרא ונחמיה מציבים בפנינו את השאלה הגדולה כיצד מתמודדים עם בעיה הניתנת לצמצום אך לא לפתרון מוחלט.

עזרא מנסה לפתור את הבעיה אחת ולתמיד באסיפה כללית, דרמטית, בגשם, עם דברי מוסר והבעת חרטה. התוצאה חלקית בלבד, העובדה שנחמיה מתמודד שוב עם הבעיה מעידה על חוסר היכולת למגר את התופעה בכח ובבת אחת.

בתקופות רגועות יותר, בהן עם ישראל יושב איתן על אדמתו, ואינו חש שקיומו תלוי על בלימה דורשים חז"ל מדרש הפוך ממדרשו של עזרא, ומבטלים למעשה את דין עמוני ומואבי:

"הלכה: משעלה סנחריב ובלבל את כל האומות לא עמונים ומואבים במקומן ולא מצרים ואדומים במקומן אלא עמוני נושא מצרית ומצרי נושא עמונית ואחד מכל אילו נושא אחד מכל משפחות האדמה ..." (תוספתא קידושין (ליברמן) פרק ה הלכה ד)

את התמונה משלים חזונו של הנביא מלאכי "וְהָשִׁיב לִבְ אֲבוֹתַי עַל בְּנֵיהֶם וְלִבְ בְּנֵיהֶם עַל אֲבוֹתָם" (מלאכי ג, כד) ובדברי המשנה על פסוק זה בסוף מסכת עדויות "אמר רבי יהושע מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע ... רבי יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק רבי שמעון אומר להשוות המחלוקת וחכמים אומרים לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם..."

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555